

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ПРОЦЕСУ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Проведено огляд методології як найбільш загальної системи принципів організації наукового підходу до демократизації навчально-виховного процесу у вітчизняних ВНЗ, способів досягнення і побудови нової системи вищої освіти.

There was organized the review to methodologies as most general system principle to organization of the scientific approach to democratization of the scientific-educational process in national high schools, the ways of achievement and creating the new higher education system.

У сучасному українському суспільстві відбуваються демократичні зміни, які поступово охоплюють все більшу кількість напрямів життєдіяльності людини, а їхні результати проявляються все більш наочно. Зазначені зміни відбуваються також у сфері навчально-виховної діяльності. У першу чергу це модернізація системи вищої освіти за принципами, наведеними в Болонській декларації [1; 2]. Такий процес орієнтовано на перехід від існуючих нормативів традиційної для пострадянських країн освітньої системи до загальноєвропейських стандартів. Саме освіта і виховання сучасної молоді повинні вже сьогодні закласти фундамент оновленого майбутнього нашої країни – такого майбутнього, в якому Україна за комплексом усіх показників зможе вийти на європейський рівень. Одним із шляхів наближення до цього рівня є виховання фахівців нової формації, діяльність яких відповідатиме європейським стандартам і дозволить якісно покращити соціально-економічний стан країни в цілому. Чи не найважливішу роль у процесі виховання фахівців такого рівня відіграє система вищої освіти [3]. Тому її реорганізація є необхідною, але в яких напрямках і в якій послідовності вона повинна відбуватися, яких областей повинна стосуватись і в яких формах виражатися – це питання, що потребують детальних досліджень.

Подібно до інших процесів системного розвитку, процес демократизації вітчизняної вищої освіти здійснюється за певною метою. Методики, які застосовують для розв'язання тактичних задач поступової демократичної модернізації, є складовими загальної методології даного процесу. У цьому випадку поняття методології означає філософську вихідну позицію наукового пізнання, загальну для всіх наукових дисциплін. Методологія досліджує теоретичні проблеми шляхів та засобів наукового пізнання і закономірностей дослідження як творчого процесу [4].

На сучасному етапі модернізації навчально-виховних процесів, що відбуваються у вітчизняних ВНЗ, необхідно не лише вирішувати окремі актуальні методичні та методологічні питання, але й створити методологію демократичної педагогіки вищої школи як специфічну систему знань, способів оволодіння знаннями, вміннями, навичками, засвоєння культури людства і формування на цій основі духовної еліти суспільства. Цей шлях приведе до підвищення ефективності демократичного розвитку освітньої системи. З огляду на зазначене було визначено мету даної публікації, а саме: визначення основних положень методологічного підходу до демократизації вітчизняної системи вищої освіти.

Зазначимо, що методологічний компонент будь-якої системи знань визначає зміст, обсяг, вид і послідовність засвоєння знань. У разі впровадження демократичних нововведень цей компонент повинен переконувати студентів у корисності здійснюваної модернізації навчальної системи, для чого слід хоча б у загальних рисах довести до розуміння студентів методологію демократизації навчально-виховного процесу. Лише за такого підходу можливо досягти істинно демократичних змін, які до того ж підтримає широка спільнота. Цей аспект є ще одним фактором необхідності визначення чіткої методології проведення демократичних змін і реформ вищої школи.

Методологічні проблеми демократизації системи вищої освіти тісно пов'язані із педагогічною методологією, яка, в свою чергу, має власну проблематику. Так, В.Загвязінський умовно поділив методологічні проблеми педагогіки на п'ять груп:

- 1) загально-методологічні;
- 2) загально-наукові;
- 3) частково-методологічні;
- 4) проблеми вивчення, оцінки, використання й удосконалення методів навчання і виховання, їх класифікації та оцінки, розвиток за рахунок збагачення методами суміжних наук;
- 5) проблеми критики різних ідеологічних концепцій у педагогіці [5].

Така класифікація, як підтверджує науковий досвід і результати досліджень учених, відповідає методології наукового пізнання. Окрім того, як бачимо, три останні групи безпосередньо відносяться до методологічних проблем демократизації освіти.

Центральною ідеєю, яка поєднує наведені групи педагогічної методології, є постійний розвиток, перетворення освіти на механізм розвитку особистості й суспільства, спрямування вищої школи як соціокультурного інституту не на відтворення старих форм суспільного буття, а на розвиток демократичного, гуманного суспільства. Демократизація освітнього процесу вимагає перегляду і переоцінки всіх його компонентів, робить основним смислом освіти саморозвиток, самоствердження, самореалізацію студента як особистості. Міра цього розвитку виступає в якості оцінки роботи викладача, вищого навчального закладу, всієї системи вищої освіти в цілому.

Взагалі, методологічні знання дуже різнопланові. Їх можна представити у такому вигляді:

- знання про загальні методи досліджень (експериментальні й теоретичні);
- знання про методи передачі наукової інформації (мова науки, структура наукових знань, форма їх фіксації);
- знання про способи засвоєння знань.

Усі ці форми представлення знань цілком придатні для формування методології демократизації навчально-виховного процесу у вітчизняних ВНЗ. Разом із тим, на жаль, спостереження показують, що в реальній практиці не лише студенти, але й викладачі, знайомляться із методологією переходу до європейських освітніх стандартів дещо стихійно, недостатньо свідомо. Це пов'язане з наступним:

- по-перше, викладачі часто недостатньо володіють методологічною культурою;
- по-друге, у найбільш розповсюдженій літературі з питань упровадження Болонських стандартів (методичних посібниках, наукових статтях, монографіях тощо, наприклад [6-8]) методологічним знанням приділяється недостатньо уваги;
- по-третє, навчальними програмами не передбачено ознайомлення із такими знаннями.

Як бачимо, останнє суперечить самій сутності демократії, оскільки вона нерозривно пов'язана із гласністю, інформуванням широкого кола громадськості.

Педагогічна інтерпретація процесу демократизації, що здійснюється в межах антропологічного підходу, можлива шляхом упорядкування її аксіоматики і проблематики завдяки застосуванню низки методологічних принципів [9].

Основними методологічними принципами нашого дослідження є наступні: об'єктивність, сутнісний аналіз, єдність логічного та історичного, концептуальна єдність. При цьому на першому місці стоять такі принципи: принцип відбору джерел і методів пізнання з метою педагогічно-соціальної інтерпретації; історико-антропологічний підхід до аналізу шляхів розвитку демократичних процесів; принцип демократичної орієнтації педагогіки вищої школи; принцип єдності теорії і практики, навчання і виховання, конкретного і абстрактного, об'єктивного і суб'єктивного, загального і особливого, спадкоємності і наслідування. Цих принципів пропонуємо дотримуватись в ході аналізу процесів розвитку вітчизняної та зарубіжних систем вищої освіти, їх співставлення, при

системному цілепокладанні та діагностиці, виборі шляхів проведення демократичних змін, їх плануванні та реалізації.

Основою для проведення наукового аналізу і вибору напрямів подальшої діяльності є системний підхід, категорійна структура дослідження, використання понятійного апарату науки, логіка і структура наукового пошуку, визначення головного і другорядного, взаємодія складових знань, зокрема соціокультурних, філософських, психологічних, педагогічних, фахових тощо.

Прикладом, на якому можна проілюструвати застосування певної частини вказаних принципів, є історико-соціальний аналіз розвитку систем вищої освіти Росії та США, здійснений у роботі С.Запругаєва “Системы высшего образования России и США” [10]. В основу даного аналізу покладено принцип єдності логічного та історичного. У ньому простежується історична логіка розвитку обох систем і виходячи саме з цієї логіки здійснюється їх порівняння. З цього аналізу, що базується також на принципі об'єктивності, випливає сутність обох систем, тобто має місце сутнісний аналіз. При розгляді особливостей кожної з освітніх систем можна побачити, що в них наявна концептуальна єдність. Проте, загальна концептуальна єдність у порівнянні обох систем в названій вище роботі С.Запругаєва, на жаль, відсутня. Ще одним недоліком цієї роботи можна вважати відсутність антропологічного підходу, тоді як, з нашої точки зору, при розгляді та порівнянні освітніх систем слід урахувати не лише історичний аспект, а й історичну динаміку менталітету людей, що склали соціум певної країни та впливали на освітні зміни. Саме такі аспекти, поряд із вищезазначеними, вважаємо за необхідне враховувати при порівнянні вищих систем освіти України і Європейського Союзу. Крім цього з метою здійснення комплексного системного методологічного підходу доцільно також провести порівняння навчально-виховних процесів вищих навчальних закладів 3-х регіонів, а саме: США, Європи та України.

Порівняльний аналіз двох (або більше) систем освіти доцільно проводити за етапами, запропонованими Я.Скаловою, а саме:

- 1) визначення системи та її середовища;
- 2) визначення субсистем та їхніх елементів (функцій, способів діяльності, поведінки);
- 3) визначення структурної сітки системи, тобто взаємозв'язку субсистем і елементів системи;
- 4) проведення аналізу зв'язків структури і функції системи;
- 5) розробка проекту змін та новацій системи [4].

Кожен із вищезазначених етапів можна поділити на окремі підетапи. Це допоможе з'ясувати проблеми, які існують в тій чи іншій системі, віднайти оптимальні шляхи їх вирішення тощо.

З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що системний підхід – це не лише аналітичний, але й синтетичний метод. На нашу думку, системно-функціональний підхід до вивчення демократизації педагогічної системи передбачає розуміння цього процесу як детермінації багатомірної багаторівневої структури з багатьма параметрами, як певну організацію складного внутрішньо-інтегрованого соціального організму, який можна розглядати та аналізувати як сукупність елементів, властивостей і зв'язків, що взаємодіють і розвиваються у певному, заздалегідь заданому, напрямі. До основних ознак системності належать: цілісність і цілеспрямованість, структурованість, тобто склад елементів, внутрішній розподіл, упорядкування, класифікація, цього цілого; взаємозв'язок зовнішнього і внутрішнього; інтегрованість окремих елементів і зв'язків.

Таким чином, огляд методологічних засад процесу демократизації навчально-виховної діяльності вітчизняної вищої школи доводить, що він повинен відбуватися поступово, із детальним розглядом й обговоренням в українському суспільстві напрямів і заходів її модернізації. Окрім того даний процес має відповідати основним принципам наукової методології, а загальні методологічні етапи розв'язання цієї задачі можуть бути наступними:

- встановлення демократичного, спрямованого в першу чергу на врахування особистісних потреб студентів, співвідношення цілей, складності, логіки, варіативності навчання;
- моделювання демократичної взаємодії викладачів і студентів;
- визначення змісту демократизації педагогічного процесу, поєднання особистісних і групових підходів, раціонального, емоційного та емпатійного;
- модернізація навчальних технологій;
- використання співробітництва за між ВНЗ різних регіонів та країн, зокрема для забезпечення студентів сучасною навчально-виробничою базою;
- оптимізація поєднання досвіду європейської демократичної освіти із вітчизняними історичними традиціями, національним менталітетом і соціально-політичними особливостями;
- демократичний підхід до взаємозв'язку і співвідношення процесів соціалізації та індивідуалізації, новаторства і традицій у системі вищої освіти;
- формування демократичної, методології та технології проектування процесів підготовки фахівців як на рівні навчальних дисциплін, так і на рівні ВНЗ;
- формування демократичного співвідношення філософських, соціальних, психологічних і педагогічних закономірностей та підходів при визначенні основ і вирішенні проблем освітньої діяльності, виборі напряму і принципів розвитку навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Дотримання названих етапів демократизації навчально-виховної діяльності вітчизняної вищої школи, на нашу думку, є обов'язковим, а тому кожен із них потребує детального вивчення та обґрунтування. Це може стати предметом подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. EAIE: The Bologna Process // Інтернет: <<http://www.eaie.nl/about/bologaa.html>>. – Європейська асоціація міжнародної освіти: Болонський процес.
2. Андрущенко В.П. Педагогічна освіта України: Болонські виклики і напрями модернізації // Практична філософія. – К., 2004. - №1. - С. 124-129.
3. Гончаров СМ., Мошинський В.С. Вища освіта в Україні і Болонський процес: Навч.-метод. посіб. для підготов, магістрів, асп. та перепідготов. викл. вищ. навч. закл. // Нац. ун-т вод. госп-ва та природокористування. – Рівне, 2005. – 141с.
4. Скалкова Я. Я и коллектив. Методология и методы педагогического исследования. - М., 1989. - 224 с.
5. Загвязинский В.И. Методология и методика дидактического исследования. - М.: Педагогика, 1982. - 160 с.
6. Журавський В.С., Згуровський М.З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти // Нац. техн. ун-т України “Київ, політехн. ін-т”. – К.: Політехніка, 2003. – 200 с.
7. Кремень ВТ. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи). - К.: Грамота, 2003. - 216 с.
8. Ніколаєнко СМ. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства. - К.: Знання, 2005. - 319 с.
9. Загвязинский В.И., Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования: Учебное пособие. - М.: Изд-во “Академия”, 2007. - 208 с.
10. Запрягаев С.А Системы высшего образования России и США // Проблемы высшего образования, 2003. - С 39-47.